

BIBLIOTEK

II FALUN

1801-2001

Falun stadsbibliotek

DE FÖRSTA BIBLIOTEKEN

Tryckta böcker har funnits i Sverige i mer än 500 år. Till en början var det bara adelsmän och präster som hade råd och möjlighet att hålla sig med bibliotek. Under 1600-talet började psalmböcker och biblar bli mera allmänna.

Från och med 1700-talet spreds boktryckarkonsten över Sverige. Böckerna blev mer lättillgängliga och fler fick möjlighet att bygga upp egna boksamlingar. Men ännu var böcker förhållandevis dyra. Så uppstod tanken att inrätta lånebibliotek.

Det sannolikt första allmänna lånebiblioteket i Sverige inrättades så tidigt som 1713 i Amnehärads kyrka, Skara stift. Upphovsmannen var faktiskt en f. d. falubo: biskop Jesper Svedberg, född 1653 på Svedens gård.

Det första folkbiblioteket i Stockholm startades 1757 av bokhandlaren och bokförläggaren Lars Salvius. På 1780-talet fanns två allmänna bibliotek i huvudstaden.

SÅ BÖRJADE DET I FALUN

År 1782 berättas att Stora Kopparbergs Bergslag hade anslagit en summa av 200 riksdaler till ett bibliotek, en summa som sedan skulle ökas för varje år. Vad det var för slags bibliotek och vilka som skulle ha tillträde till det, är inte känt.

Henric Gahns hus

Det första kända biblioteket för allmänheten i Falun inrättades 1801. Den 2 april detta år tillkännagav den 24-årige bergsmannen Henric Gahn Fredriksson, genom en annons i Falu Weckoblad, att han tänkte låna ut böcker på onsdagar och lördagar. En katalog över böckerna fanns att få hemma hos honom, liksom övriga underrättelser om biblioteket. Gahn bodde i nuvarande Falu-Kurirens hus vid Stigaregatan. Det är troligt att även biblioteket var beläget där.

Ganska snart tycks Gahn ha tröttnat på verksamheten eller funnit den för betungande. Redan året därpå är biblioteket flyttat till handelsmannen Anders Lindström på Falugatan. Årsavgiften för medlemskap i biblioteksföreningen var 2 riksdaler riksgälds och biblioteket var öppet varje onsdagsförmiddag.

Det fanns 217 titlar att välja på, de flesta donerade av föreningens medlemmar. Några exempel är: "Menige Mäns Upfostran", "Philosophisk handbok för tänkande Gudsdyrkare", "Anton och Johanna", "Adonis eller Den förtrefflige Negren".

LÄSESÄLLSKAP

En variant av biblioteks-föreningarna som sakta men säkert ökade från och med slutet av 1700-talet, var läsesällskapen. På 1840-talet omtalas två läsesällskap i Falun: Falu läsesällskap och Athenaeum. Förmodligen hade de båda ett nära samarbete.

Bergslagens hus före ombyggnaden

Athenaeum hade sina lokaler i Stora magasinshuset, d. v. s. det som sedan blev Bergslagens huvudkontor. Där höll man öppet för läsning av tidningar och tidskrifter alla dagar kl. 8-22 för en årsavgift av 5 riksdaler banko.

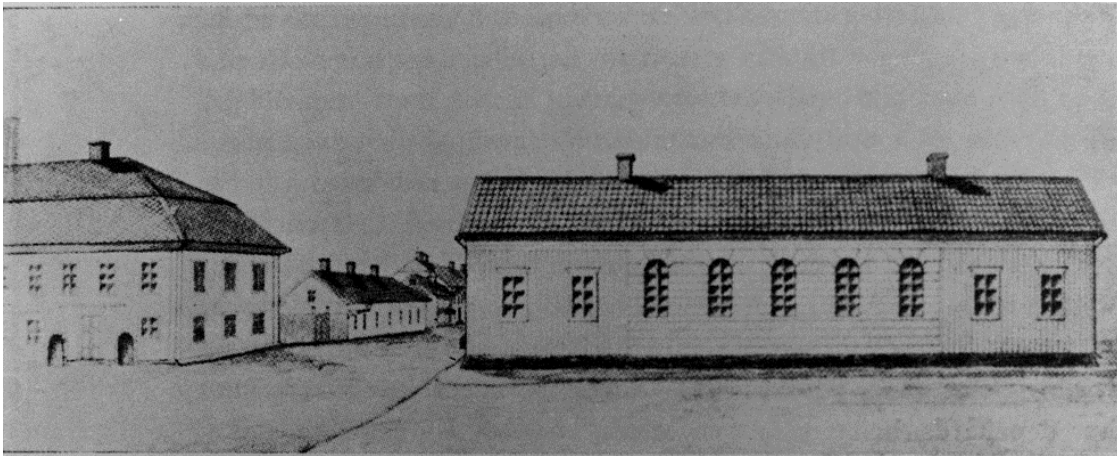
Avgiften innefattade även tillträde till lånebiblioteket, som var öppet alla förmiddagar. Om man enbart ville utnyttja biblioteket, kostade det 2 riksdaler per år.

Falu Läsesällskap hade även en bildningscirkel för stadens hantverkare. År 1852, när cirkeln upphörde, åtog sig Hantverksföreningen att förvara dess böcker tills vidare. Nio år senare överlämnades de till folkskolestyrelsen, som då inrättade ett nytt lånebibliotek.

Athenaeum existerade fortfarande åtminstone 1856. I dess läsrum fanns de flesta svenska landsortstidningar och även ett par utländska.

Våren 1866 ombildades Falu läsesällskap till den form det fortfarande har. Vid ett av de första sammanträdena beslöt man att köpa Athenaeums boksamling, vilket bör betyda att detta sällskap då hade upphört.

BIBLIOTEKET I LANCASTERSKOLAN

Lancasterskolan i hörnet Åsgatan/Kristinegatan

Söndagen den 3 mars 1861 öppnades det nya allmänna lånebiblioteket ("stadsbiblioteket") i f. d. Lancasterskolan i hörnet av Åsgatan och Kristinegatan. Mot en avgift av 75 öre om året fick man låna böcker varje söndagseftermiddag kl. 15 -16.

Biblioteket hade vid starten inte mer än de drygt 200 böcker man fått överta från bildningscirkeln. Man annonserade därför i Tidning för Fahlun Län och Stad:

"Då antalet böcker är ringa, men låntagarna däremot många, så anmodas ödmjukeligen alla de af stadens innewånare, som hafwa dupletter i sina bokförråd, eller eljest passande böcker, att desamma till stadsbiblioteket förära."

STORA KOPPARBERGS SOCKENBIBLIOTEK

Anledningen till att termen ”stadsbibliotek” dök upp 1861, var att det nu även fanns ett annat lånebibliotek i Falun.

Kommunala bibliotek började finnas ganska allmänt i socknarna vid denna tid. Basen i de flesta av dem var tidskriften ”Läsning för folket”, som genom nödhjälpskassedirektionens försorg regelbundet distribuerades i 20 exemplar till samtliga fögderier i Dalarna. Därutöver hade man ett större eller mindre antal böcker.

På 1880-talet hade en del av siljanssocknarna långt över 1000 band vardera. Stora Kopparbergs sockenbibliotek hade drygt 600. Låntagarna var i medeltal ca 20 per år. När man bestämde att ”utlåning icke må ega rum till inom Falu stad boende personer”, avstannade utlåningen nästan helt. Sockenbiblioteket var nämligen beläget i själva staden, i den gamla sockenstugan ett stenkast nedanför Kopparbergs kyrka.

När den nya sockenstugan byggdes omkring 1890, flyttade även biblioteket dit och fanns fortfarande kvar där i början av 1900-talet. Sockenbibliotekets gamla boksamling finns ännu idag bevarad på Falu stadsbibliotek.

BIBLIOTEKET I ÖSTRA SKOLAN

Under 1800-talets lopp växte "stadsbibliotekets" boksamling snabbt. År 1896 var man uppe i 853 band och 1903 i över 1000. Vid det laget hade biblioteket flyttat till en skolsal i Östra folkskolan och förestods av folkskol-lärare Engelbrekt

Östra skolan

Lundmark. Det var en sträng man med bestämda principer. Låntagaren fick titta i en katalog och välja två böcker som såg intressanta ut. Ändringar godtogs inte, utan när Lundmark väl hade hämtat dessa titlar ur bokskåpet måste låntagaren stå fast vid sitt val.

ETT PRIVAT BIBLIOTEK

Så sent som vid sekelskiftet 1900 fanns även ett litet bibliotek som drevs i privat regi av en tobakshandlare Wennberg och inrymdes i hans butik i Centralpalatset vid Stora Torget, med ingång från Åsgatan. Här fick man betala en avgift för varje band, olika beroende på bokens värde och storlek.

FALU ALLMÄNNA BIBLIOTEK VID STUREGATAN

Biblioteket vid Sturegatan (tvåvåningshuset)

Den 9 oktober 1907 öppnade dåvarande utskänkningsbolaget i Falun, med hjälp av Falu Besparingsfond, en läsestuga vid Sturegatan efter mönster från Göteborg. Där kunde man läsa tidningar och dricka kaffe.

På hösten 1908 bildades Falu allmänna bibliotek och fick flytta in i samma lokaler som läsestugan. Initiativtagare till detta var Falu föreläsningsförening. Seminarieadjunkt Anna Sörensen blev dess första bibliotekarie. Bland styrelseledamöterna i biblioteksföreningen fanns Selma Lagerlöf.

Första året var antalet böcker 351, antalet låntagare 210 och antalet boklån 891. År 1909 överlämnade Kristine församlings kyrkostämman de 700 böckerna från biblioteket i folkskolan, som därmed upphörde. 1910 hade Falu allmänna bibliotek 1200 böcker, 600 låntagare och nästan 6000 utlån.

1913 beslöts att lånen skulle bli avgiftsfria, vilket var ett villkor för att man skulle få statsbidrag. Tidigare hade man fått betala endera en medlemsavgift på 2 kr per år eller 5 öre per lånat band. 1914 överlämnade utskänkningsbolaget ansvaret för sin läsestuga till biblioteket.

Under de första åren hölls biblioteket bara öppet ett par dagar i veckan, senare fyra dagar. Dessutom hade man extra kvällsöppet. 1917 utlånades i medeltal 75 böcker per dag.

Boksamlingen omfattade "en synnerligen rikhaltig avdelning svensk, norsk, dansk och tysk skönlitteratur" samt fackböcker inom alla tänkbara områden.

År 1925 flyttade biblioteket till egna lokaler en trappa upp. Vid 20-årsjubileet 1927 noterades att antalet besök i läsrummet året innan hade uppgått till drygt 38 000. Cirka 50 tidningar och tidskrifter fanns tillgängliga.

Medborgarhuset med biblioteket

Interiör av biblioteket i Medborgarhuset

FALU STADSBIBLIOTEK I MEDBORGARHUSET

I början av 1930-talet beslöt Falu stad att köpa in den f. d. Bergsskolan vid Engelbrektskatan och skapa ett "medborgarhus" där bl. a. biblioteket skulle inrymmas. Lokalerna stod färdiga 1936. Samma år fick biblioteket rang av stadsbibliotek. Den gamla biblioteksforeningen upplöstes och ersattes av en biblioteksstyrelse. 1938 blev biblioteket centralbibliotek för Kopparbergs län.

Vid inflyttningen i Medborgarhuset fick biblioteket ta emot en stor bokdonation från Stora Kopparbergs Bergslags AB. Dessutom införlivades ABF:s bibliotek med stadsbiblioteket.

Trots detta hade man fortfarande förhållandevis ont om böcker. Lånen blev därför maximerade till fyra volymer per låntagare, varav högst två band skönlitteratur. Dessa fick man låna i 14 dagar och facklitteraturen i en månad.

Ytterligare några milstolpar:

År 1938 övertog Falu stadsbibliotek skötseln av biblioteket på Falu lasarett, som hade funnits åtminstone sedan början av 1900-talet.

1954 inköptes en länsbokbuss.

1955 upprättades ett länsfilmtok, som sköttes av stadsbiblioteket till 1970-talet. Därefter övertogs verksamheten av Läns-AV-Centralen.

BIBLIOTEKET I STADSHUSET

I november 1968 invigdes det nuvarande biblioteket i stadshuset, som då var helt nybyggt. Här gavs bättre utrymme för dalasamlingen och barnavdelningen samt för de nya medierna: talböcker och språk kurser på rullband och kassetter. Från en musikanläggning i lånedisken kunde man spela upp grammofonskivor vid 12 musik lyssnarplatser på övre våningen.

Stadsbiblioteket 1969

Ett nytt, modernt utlåningssystem med kamera infördes också. Dalasamlingen kompletterades med mikrofilm för släkt- och hembygdsforskning.

1969 upphörde stödföreningen Falu stadsbiblioteks vänner, som verkat sedan 1937. Dess uppgift hade bl. a. varit att köpa in dalalitteratur.

I och med utgången av 1970 ersattes biblioteksstyrelsen av en kulturnämnd.

Under 1980-talet genomgick biblioteket en ny stor förändring. Både utlåning och bokkatalog datoriserades. Mot slutet av 1990-talet kom Internet. Förutom böcker och tidskrifter lånar biblioteket numera ut både CD-skivor och videofilmer.

FILIALER, BOKBUSS, BOKEN KOMMER

Filialverksamheten startade 1946. På 1950-talet fanns 6 bokdepåer: Kvarnberget, Lustigknopp, Fredriksberg (vid Falu gruva), Stenslund, Aspeboda och Främby.

När Stora Kopparbergs och Vika kommuner sammanslogs med Falun 1967 blev biblioteken i Runnvika och Korsnäs filialer till Falu stadsbibliotek. Samma år fick Falu stad Grycksbo ABF-bibliotek som gåva.

1970/71 utökades antalet filialer med Sågmyra samt de tidigare kommunbiblioteken i Bjursås, Enviken, Sundborn och Svärdsjö.

I början av 1970-talet fanns alltså 8 filialer, 12 utlåningsstationer (Aspeboda, Britsarvet, Främby, Hälsinggården, Järlinden, Kvarnberget, Korså, Liljansskolan, Linghed, Lumsheden, Svartnäs, Vintjärn) och 5 boklådor (Andersbo, Gårdvik, Kalvsbäcken, Rankhyttan och Vika Strand).

1977 köptes en bokbuss för Falu kommun. Något år senare lades utlåningsstationerna ner.

Uppsökande biblioteksverksamhet ("Boken kommer") startade senast i början av 1960-talet. Två bilburna damer från Falu Rödakorskrets åkte ut en gång i månaden med böcker till läsintresserade som inte själva kunde ta sig till biblioteket. Senare övertogs verksamheten helt av stadsbiblioteket.

ÖVRIGT

Skolbibliotek

Det gamla elementarläroverket vid Åsgatan hade en mycket liten boksamling. När det nya läroverkshuset byggdes på 1860-talet planerade man däremot in ett rejält bibliotek och böcker skänktes av bl. a. den dåvarande landshövdingen, stadens bokhandlare och en del lärare.

År 1879 donerade kapten H. G. Järta (sonson till f. d. landshövdingen Hans Järta) ett tusental bokvolymmer dels till Falu läroverk, dels till Västmanlands-Dala nation vid Uppsala universitet.

År 1906 fick biblioteket en ny lokal i vindsvåningen, vacker men opraktisk med 12 hyllhöjder ända upp till taket. Här förvaras fortfarande en del av den gamla boksamlingen. Efter läroverkets om- och tillbyggnad på 1930-talet flyttades det s. k. lärjungebiblioteket ner till mittenvåningen.

Numera har de olika delarna av gymnasieskolan sina egna bibliotek, liksom Högskolan Dalarna.

Även grundskolorna har sedan folkskolans tid haft egna låne- och referensbibliotek. 1910 startades skolbiblioteket på Västra skolan av lärarinnan Elin Lundewall. År 1927 började hon med bokkunskap för skolklasser. På 1930-talet lär det ha varit Sveriges största skolbibliotek. Efter Elin Lundewall förestods biblioteket 1933-1947 av Sigrid Lindgren-Stake.

ABF-bibliotek m. m.

Mycket skulle naturligtvis kunna sägas om t. ex. alla de bibliotek som på ideell väg byggdes upp runt om i bygderna, främst av IOGT och ABF (Arbetarnas Bildningsförbund). ABF-biblioteket i centrala Falun grundades på 1910-talet och var beläget i bibliotekariens bostad, Skålpussgränd 4 på Gamla Herrgården. 1914 hade man 95 böcker och 12 låntagare.

Under 1930-talet började föreningsbiblioteken spela ut sin roll. En del sammanslogs med varandra, men de flesta införlivades med kommunbiblioteken.

Så sent som hösten 1982 startade ABF i samarbete med hyresgästföreningen en bokstuga i det nybyggda bostadsområdet Bojsenburg i Falun. Verksamheten blev ett led i det s. k. Dala-projektet, som ingick i en litteraturkampanj initierad av Statens kulturråd. Böcker fick man från stadsbibliotekets vandringsboksamling samt från Litteraturfrämjandet. Bokstugan hålls fortfarande öppen en kväll i veckan och är mycket välbesökt.

NÅGRA BIBLIOTEKSPROFILER

Anna Östberg (1878-1968) fungerade som föreståndarinna för läsestugan ända från starten 1907 tills den övertogs av stadsbiblioteket. Då övergick hon i bibliotekets tjänst och avgick med pension 1940.

Greta Åhlin (1890-1987) började som frivillig medhjälpare på Falu Allmänna Bibliotek 1913. År 1927 tillträdde hon tjänsten som bibliotekarie och gjorde en pionjärinsats både med utarbetandet av en kortkatalog och med komplettering av bokbeståndet.

1938 började hon bygga upp Dalasamlingen. Biblioteket fick 6.000 kronor i gåva av Falu stads sparbank med förbehåll att köpa in dalalitteratur. Det mesta köptes via Stockholms stads bokauktionskammare, men även från dödsbon och vanliga auktioner.

Det var också Greta Åhlin som såg till att stadsbiblioteket bevarade det gamla sockenbiblioteket från sockenstugan.

Tora Hammarskiöld-Olsoni (1903-1978) kom till Falu stadsbibliotek som bibliotekschef 1938 och verkade här i 30 år. Under hennes ledning moderniserades biblioteksverksamheten och det lilla lånebiblioteket blev länsbibliotek. Hon hann även vara med om att planera de nuvarande bibliotekslokalerna.

Olle Wingborg kom till Falun som länsbibliotekarie 1968 och blev den som till största delen fick realisera planerna på det nya biblioteket i stadshuset. Han har även gjort en stor insats med sin uttömmande bibliografi "Litteratur om Dalarna", som hittills utkommit i fem band.